

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 360

Agrobiznes 2014

Problemy ekonomiczne i społeczne

Redaktorzy naukowi
Anna Olszańska
Joanna Szymańska

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Joanna Świrska-Korlub

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-458-5

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Romuald Jończy , Problem nierejestrowanej emigracji definitywnej (emigracji zawieszonyj) w badaniu procesów społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich	11
Agnieszka Baer-Nawrocka , Zmiany w spożyciu i stopniu samowystarczalności żywnościowej w Unii Europejskiej	19
Katarzyna Kokoszka , Finansowanie UE dla zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich – wsparcie dla rolnictwa czy rozwoju regionalnego?	28
Walenty Pocza , Wspólna waluta euro – potencjalne skutki jej wprowadzenia dla rolnictwa w Polsce	37
Aldona Mrówczyńska-Kamińska , Struktura agrobiznesu w Polsce i jego znaczenie w gospodarce w kontekście integracji z UE	47
Józef Kania , System wiedzy i informacji rolniczej w rolnictwie polskim	55
Marek Wigier , Polityka rolna i zmiany strukturalne w rolnictwie polskim po akcesji do UE	63
Natalia Buczkowska, Waldemar Czternasty , Zróżnicowanie poziomu absorpcji funduszy unijnych w kujawsko-pomorskim w kontekście byłych granic zaborów	72
Ryszard Kata , Działalność banków w sferze obsługi finansowej agrobiznesu w Polsce	82
Jarosław Gołębiewski , Zmiany produktywności pracy w łańcuchu żywnościowym w Polsce	91
Małgorzata Gableta, Andrzej Bodak, Anna Cierniak-Emerych , Partycypacja pracownicza w przedsiębiorstwach agrobiznesu z perspektywy ustawodawstwa	99
Tomasz Pajewski , Wpływ funduszy unijnych na rozwój aktywów trwałych w polskim rolnictwie	108
Krzysztof Firlej , Źródła transferu wiedzy i technologii w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego	117
Grzegorz Spychalski , Wyzwania rozwoju regionalnego w kontekście procesów globalizacyjnych	126
Barbara Gołębiewska , Przestrzenne zróżnicowanie powiązań rolnictwa z otoczeniem w latach 2004-2012	141
Bożena Pawłowska, Katarzyna Chrobocińska , Doskonalenie jakości zarządzania warunkiem konkurencyjności w agrobiznesie	151
Małgorzata Juchniewicz , Źródła przewagi konkurencyjnej gospodarstw rolniczych użytkujących zasoby własności rolnej Skarbu Państwa	158

Marta Domagalska-Grędyś , Procesy tworzenia grup producentów rolnych a koniunktura gospodarcza w Polsce (2000-2013).....	167
Iwona Kowalska , Wsparcie finansowe konkurencyjności sektora agrobiznesu w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.....	178
Agnieszka Parlińska, Maria Parlińska, Grażyna Rembielak , Ocena wykorzystania środków PROW 2007-2013 na ułatwianie startu młodym rolnikom	188
Danuta Kołodziejczyk , Infrastruktura w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin w Polsce.....	198
Anna Jankowska , Zmiany struktury gospodarstw pod względem wielkości ekonomicznej w Polsce na tle krajów EŚiW po ich akcesji do UE.....	208
Eugeniusz Niedzielski , Przekształcenia sektora państwowego w rolnictwie..	219
Grażyna Karmowska, Mirosława Marciniak , Zmiany strukturalne w rolnictwie duoregionu Pomorze	227
Anna Bisaga , Instytucjonalne uwarunkowania dyfuzji wiedzy w rolnictwie na przykładzie badań w województwie opolskim	236
Alina Daniłowska , Koncepcja dóbr publicznych a rolnictwo	244
Katarzyna Żmija , Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich przy wykorzystaniu środków Unii Europejskiej.....	253
Sławomir Zawisza, Paulina Wąsik , Rozwój przedsiębiorczości w świetle integracji z Unią Europejską na przykładzie gminy Lubicz.....	262
Aleksander Grzelak , Procesy odnowienia majątku w gospodarstwach rolnych w Polsce w świetle wyników rachunkowości rolnej (FADN)	273
Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz , Ocena przebiegu i realizacji działań zawartych w I osi „Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego” PROW 2007-2013.....	281

Summaries

Romuald Jończy , Problem of unregistered definite emigration (suspended emigration) in the study of socio-economic processes in the rural areas ...	18
Agnieszka Baer-Nawrocka , Changes in the consumption of agri-food products and food self-sufficiency in the European Union.....	27
Katarzyna Kokoszka , Financing of EU for rural areas sustainable development – support for agriculture or for regional development?.....	36
Walenty Poczta , Euro, common currency – potential results of its introduction for agriculture in Poland.....	46
Aldona Mrówczyńska-Kamińska , The structure of agribusiness in Poland and its importance in the economy in the context of the EU integration ...	54
Józef Kania , Agricultural knowledge and information system in Polish agriculture	62

Marek Wigier , Agricultural policy and structural changes in Polish agriculture after the accession to the EU	71
Natalia Buczkowska, Waldemar Czternasty , The variation in the absorption of EU funds in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship in the context of the former borders of the partitions	81
Ryszard Kata , The activities of banks in the area of financial services for agribusiness in Poland	90
Jarosław Gołębiewski , Changes of labor productivity in the food chain in Poland	98
Małgorzata Gableta, Andrzej Bodak, Anna Cierniak-Emerych , Employee participation in agricultural companies – a legislative perspective	107
Tomasz Pajewski , Impact of EU funds on development of fixed assets in Polish agriculture	116
Krzysztof Firlej , Transfer of knowledge and technology in enterprises of the food industry	125
Grzegorz Spychalski , Challenges of regional development in the context of globalization processes	140
Barbara Gołębiewska , Spatial diversity of combining agriculture with the environment in the years 2004-2012	150
Bożena Pawłowska, Katarzyna Chrobocińska , Improvement of management quality as a precondition of competitiveness in agricultural	157
Małgorzata Juchniewicz , Sources of competitive advantage of agricultural businesses using the Agricultural Property Resources of the State Treasury	166
Marta Domagalska-Grędyś , Process of creating agricultural producer groups and economic prosperity in Poland (2000-2013).....	177
Iwona Kowalska , Financial support of the agribusiness competitiveness as part of Rural Development Program	187
Agnieszka Parlińska, Maria Parlińska, Grażyna Rembielak , Evaluation of the use of funds RDP 2007-2013 for setting up of young farmers.....	197
Danuta Kołodziejczyk , Infrastructure in social-economic development of gminas in Poland.....	207
Anna Jankowska , Changes in the structure of holdings taking into account the ESU in Poland in the background of the CEEC after the accession to the EU	218
Eugeniusz Niedzielski , Transformations of the state sector in agriculture.....	226
Grażyna Karmowska, Mirosława Marciniak , Structural changes of the agriculture of the duoregion of Pomerania	235
Anna Bisaga , Institutional conditions of knowledge diffusion in agriculture on the basis of the research in the Opole Voivodeship	243
Alina Daniłowska , Public goods concept vs. agriculture	252

Katarzyna Źmija , The development of entrepreneurship in rural areas with the support of the European Union funds	261
Sławomir Zawisza, Paulina Wąsik , Entrepreneurship development of population of Lubicz commune in the light of integration with the European Union	272
Aleksander Grzelak , The processes of renewal of fixed assets in farms in Poland in the light of results of agricultural accountancy (FADN)	280
Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz , Assessment of the process and implementation of activities in the first axis “Competitiveness Improvement of Agriculture and Forest Sector” between 2007-2013	289

Agnieszka Baer-Nawrocka

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

ZMIANY W SPOŻYCIU I STOPNIU SAMOWYSTARCZALNOŚCI ŻYWNOŚCIOWEJ W UNII EUROPEJSKIEJ¹

Streszczenie: W opracowaniu ocenie poddano zmiany w poziomie spożycia i stopnia samowystarczalności żywnościowej w UE w latach 2001-2011/2012. Przeprowadzone analizy wykazały, iż w badanym okresie największe zmiany samowystarczalności dotyczyły tych produktów, w zakresie których najbardziej zmienił się poziom konsumpcji (zboża, wołowina i cielęcina). Zwrócono również uwagę na wpływ rozszerzeń Wspólnoty na poziom obu wskaźników. Zwiększenie samowystarczalności żywnościowej miało miejsce w odniesieniu do słonecznika, natomiast obniżenie nadprodukcji dotyczyło głównie zbóż. Zmiany te uwidoczniły się w 2004 r., po akcesji do UE nowych państw.

Słowa kluczowe: samowystarczalność żywnościowa, spożycie produktów rolno-żywnościowych.

DOI: 10.15611/pn.2014.360.02

1. Wstęp

W warunkach globalizacji samowystarczalność żywnościowa kraju rozumiana jest jako zdolność sektorów gospodarki produkujących żywność do pokrycia krajowego popytu na nią [Sobiecki 2007]. Oznacza to, że wolumen żywności, niezbędny do zaspokojenia minimalnego zapotrzebowania fizjologicznego mieszkańców danego kraju, powinien pochodzić z krajowej produkcji. Samowystarczalność żywnościowa utożsamiana jest zatem ze stanem, gdy w danym kraju produkowana jest żywność pokrywająca potrzeby jego mieszkańców przy ograniczeniu roli importu potrzebnych produktów [FAO 2003]². Opieranie się na imporcie żywności może zagrażać

¹ Artykuł został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/B/HS4/02837.

² Nie oznacza to jednak, że wszystkie gospodarstwa domowe w kraju mają dostęp do wszystkich produktów spożywczych, których potrzebują. W wielu krajach, będących eksporterami netto żywności, znaczna liczba gospodarstw domowych cierpi z powodu niedożywienia [FAO 2003].

interesom ekonomicznym kraju, bowiem dostawy żywności mogą być uzależniane od spełnienia określonych warunków i tym samym wykorzystywane do wywierania nacisku w stosunkach międzynarodowych. Polityka taka może mieć miejsce, kiedy rynek światowy jest niestabilny i skutki głębokich wahań podaży i cen mogłyby się przenosić na sytuację danego kraju [Małysz 1991; 1998; Woś 1998]. Ostatni kryzys gospodarczy przyczynił się do tego, że wiele krajów uznało samowystarczalność jako jeden z kluczowych priorytetów, pomimo braku przewag komparatywnych w produkcji podstawowych produktów żywnościowych [Grochowska i in. 2013]. Woś [1998] zauważa, że w ściśle określonych warunkach ukierunkowanie polityki rolnej na krajową samowystarczalność, zwłaszcza w zakresie produktów o znaczeniu strategicznym, może być uzasadnione. W okresie długim natomiast utrzymywanie krajowej samowystarczalności bez względu na komparatywne koszty wytwarzania takiego uzasadnienia nie znajduje. Ponadto, jak podaje Gulbicka [1998], uczestnictwo w światowym handlu żywnością pozwala na wzbogacenie asortymentu krajowych produktów żywnościowych oraz gromadzenie dewiz z eksportu własnych produktów żywnościowych na pokrycie wydatków na import. Należy w tym miejscu podkreślić, że koncepcja samowystarczalności żywnościowej różni się od fizycznej dostępności żywności jako warunku bezpieczeństwa żywnościowego. Samowystarczalność żywnościowa w zakresie strategicznych produktów żywnościowych polega bowiem na zaspokojeniu przez krajową gospodarkę żywnościową w sposób optymalny popytu na te wybrane produkty, podczas gdy bezpieczeństwo żywnościowe w zakresie fizycznej dostępności żywności polega na zaspokojeniu minimalnego zapotrzebowania fizjologicznego na wszystkie niezbędne dla organizmu człowieka produkty żywnościowe [Małysz 1998].

Celem artykułu jest ocena zmian samowystarczalności w skali zintegrowanej gospodarki żywnościowej wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej w latach 2001-2011/2012. Oceny tej dokonano na tle analizy poziomu konsumpcji w zakresie podstawowych produktów rolno-żywnościowych. W obu obszarach badań uwzględniono wpływ rozszerzeń Wspólnoty dokonujących się w tym okresie. Materiał empiryczny stanowią dane Urzędu Statystycznego Unii Europejskiej (EUROSTAT) oraz bilanse żywnościowe Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO).

2. Metoda badań

W analizie poziomu samowystarczalności żywnościowej wykorzystano miernik stosowany w tego typu analizach w Unii Europejskiej, a także przez Organizację Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Wyraża on stopień pokrycia potrzeb wewnętrznych na danym obszarze (w tym przypadku w UE) w zakresie głównych grup produktów rolno-spożywczych z produkcji wewnętrznej (wewnątrz-wspólnotowej):

$$S_{UE} = \frac{P_{UE}}{Z_{UE}} \times 100\%,$$

gdzie: S_{UE} – wskaźnik samowystarczalności UE,

P_{UE} – produkcja ogółem w krajach UE,

Z_{UE} – zużycie ogółem w krajach UE.

Wskaźnik samowystarczalności obrazuje zatem poziom produkcji danego produktu w badanym okresie względem zrealizowanej konsumpcji, na którą składają się spożycie żywności, przetwórstwo na cele niekonsumpcyjne, straty, a w przypadku produkcji roślinnej również to, co zostało przeznaczone na pasze oraz siew. Poziom samowystarczalności nie informuje bezpośrednio o poziomie zaspokojenia potrzeb żywnościowych, a jedynie o możliwości wyżywienia ludności z produkcji – im wyższa jest wartość wskaźnika, tym te możliwości są większe. Pewne informacje w tym zakresie można natomiast uzyskać z analizy poziomu spożycia podstawowych produktów rolno-żywnościowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca. W analizie spożycia uwzględniono następujące produkty: zboża (w ekwiwalencie mąki), cukier (w ekwiwalencie cukru białego), oliwę z oliwek, tłuszcze roślinne, ziemniaki, warzywa, owoce, wołowinę i cielęcinę, wieprzowinę, drób, baraninę i kozinę, mleko, masło, jaja oraz tłuszcze zwierzęce. Produkty, takie jak ziemniaki, warzywa, owoce, mleko oraz jaja, wyrażone są w kategorii produktu nieprzetworzonego i obejmują również ilości skierowane do przerobu na przetwory (w przypadku mleka – przetwory z wyłączeniem masła).

3. Tendencje w spożyciu podstawowych produktów rolno-żywnościowych

W latach 2000-2010 w Unii Europejskiej dynamika popytu na żywność, podobnie jak dynamika produkcji rolniczej, była bliska zeru. W tym samym okresie średnioroczny wzrost produkcji i popytu na żywność na rynku światowym kształtował się na poziomie 2,5%. Wspólnota dostarcza na ten rynek 12,3% surowców i żywności pochodzenia zbożowego oraz 16,3% pochodzenia zwierzęcego [Gruda, Rembisz 2013].

Jak wynika z przedstawionych w tab. 1 danych, największy wzrost spożycia wśród mieszkańców Wspólnoty w latach 2001-2011 zaobserwowano w odniesieniu do zbóż. Podczas gdy w 2001 r. w krajach UE przeciętne spożycie zbóż na 1 osobę wynosiło 89 kg, w 2011 r. przekraczało 131 kg na rok. Skokowy wzrost konsumpcji widoczny jest w 2004 r., co wiązało się między innymi z przyłączeniem do Wspólnoty krajów, w których poziom ten był znacznie wyższy (por. [Baer 2002]). Podstawowym zbożem w diecie mieszkańców Wspólnoty niezmiennie jest pszenica, która stanowi obecnie 86% ogółu konsumowanych zbóż. Na wysoką dynamikę wzrostu zużycia pszenicy w UE w ostatniej dekadzie zwracają uwagę Grochowska i in.

[2013]. Ponadto, jak podkreślają autorzy, następowało przesunięcie w strukturze zużycia zbóż paszowych. Zauważalny był bowiem spadek ich zużycia na cele paszowe, przy jednoczesnym wzroście zużycia przemysłowego tych zbóż.

Odwrotna tendencja, tj. zmniejszenie średniej ilości konsumowanych produktów w przeliczeniu na osobę, widoczna jest w przypadku ziemniaków, a spośród produktów zwierzęcych – w przypadku wołowiny i cielęciny, baraniny i koziny oraz masła. Ponownie dość wyraźna zmiana w poziomie konsumpcji, z wyjątkiem ziemniaków i masła, widoczne są w 2004 r. Produkty te były bowiem w mniejszym bądź większym stopniu rzadziej konsumowane w krajach UE 10 w porównaniu z państwami UE 15. Inna sytuacja ma miejsce w przypadku ziemniaków – poziom ich spożycia w krajach UE 10 był znacznie wyższy przed akcesją, jednakże ulegał systematycznemu obniżaniu. W analizowanym okresie średnie spożycie ziemniaków wśród mieszkańców Wspólnoty zmniejszyło się o prawie 8 kg/osobę/rok, tj. o około 10%. Dużo większy spadek (o 23%) odnotowano w odniesieniu do mięsa wołowego i cielęciny. Jak wskazują prognozy, popyt na ten rodzaj mięsa będzie podlegał dalszej tendencji spadkowej [Rynek mięsa... 2013].

Tabela 1. Poziom konsumpcji wybranych produktów rolno-spożywczych w Unii Europejskiej w latach 2001-2011 (kg/osobę/rok, wartości średnie)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Zboża ogółem, w tym:	89,3	90,7	93,9	125,8	125,0	127,6	127,6	130,0	130,0	131,0	131,0
– pszenica twarda	13,4	13,9	11,4	18,1	18,1	17,0	17,0	17,0	17,0	17,0	16,0
– pszenica miękka	65,5	65,9	69,3	90,8	90,3	93,1	93,1	94,0	94,0	94,0	96,0
– jęczmień	0,2	0,5	1,1	0,7	0,7	0,7	0,7	1,0	1,0	1,0	1,0
– żyto	3,4	3,5	5,8	6,3	5,6	6,1	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
– kukurydza	5,6	5,7	5,2	6,3	6,3	7,5	7,5	10,0	10,0	10,0	10,0
– owies	1,1	1,2	1,2	3,1	3,0	2,9	2,9	2,0	2,0	2,0	2,0
– pozostałe zboża	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Cukier	35,4	34,1	33,7	31,8	32,3	32,7	26,7	33,5	33,5	33,5	33,0
Ziemniaki	81,5	81,6	80,0	80,5	77,8	75,3	74,5	74,5	73,6	.	.
Warzywa (bez ziemniaków)	120,4	115,3	121,0	128,4	120,5	115,6	115,6	113,6	117,8	.	.
Owoce	97,3	102,0	100,7	104,3	106,5	108,3	103,3	105,1	103,3	.	.
Tłuszcze roślinne	18,5	18,3	18,1	18,5	18,9	19,7	19,4	19,9	20,1	.	.
Wołowina i cielęcina	19,8	19,9	20,2	18,0	17,7	17,7	17,6	16,1	15,3	15,6	15,3
Wieprzowina	43,1	43,4	43,8	43,4	42,9	43,0	43,5	42,2	40,1	40,9	40,7
Baranina i kozina	.	3,4	3,4	2,9	2,9	2,8	2,6	2,6	2,5	2,3	2,2
Drób	22,8	23,4	22,7	23,2	23,4	22,6	23,4	23,3	23,2	23,5	23,4
Jaja	13,5	13,7	13,1	15,1	14,9	14,5	14,5	12,3	12,0	12,2	12,2
Mleko	234,8	240,5	240,0	236,7	241,2	240,2	242,9	242,2	239,0	.	.
Masło	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	4,1	3,9	3,8	3,7	.	.
Tłuszcze zwierzęce	13,3	13,4	13,2	12,8	12,8	13,1	13,2	13,1	13,0	.	.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat i FAO.

Względną stabilizację poziomu konsumpcji w skali całej Wspólnoty można natomiast stwierdzić w odniesieniu do spożycia cukru, warzyw, owoców, wieprzowiny, drobiu oraz mleka. Mięsa wieprzowe i drobiowe mają niewątpliwie największy udział w konsumpcji mięs ogółem wśród mieszkańców Wspólnoty. Ich spożycie kształtuje się na wysokim poziomie: odpowiednio 40,7 (wieprzowina) i 23,4 kg/osobę/rok (drób), choć w przypadku mięsa wieprzowego w ostatnich trzech latach zaznacza się nieduża tendencja spadkowa (por. [*Rynek mięsa...* 2013]).

Od wielu lat w UE zauważalna jest wyraźna, korzystna dysproporcja w spożyciu tłuszczów na korzyść tłuszczów roślinnych. Co więcej, poziom tych ostatnich ulegał wzrostowi (choć spożycie oliwy z oliwek się zmniejszyło). Jednak biorąc pod uwagę stabilny poziom spożycia tłuszczów zwierzęcych, można stwierdzić, że nie występuje tendencja do ich substytucji tłuszczami roślinnymi, a rośnie ogólny poziom spożycia tłuszczów przez mieszkańców Wspólnoty.

Zarysowane trendy odnoszą się do średniego poziomu spożycia produktów żywnościowych w Unii Europejskiej. Podkreślić należy, że pomiędzy krajami UE występuje wyraźnie zróżnicowana struktura popytu na żywność. Jak wskazują Gruda i Rembisz [2013], w odniesieniu do żywności mącznej rozbieżności te wynoszą od 19,0% do 38,7% i od 7,5% do 21,1% w przypadku żywności pochodzenia mięsnego. Autorzy konkludują, że kraje bogatsze spożywają więcej żywności pochodzenia zwierzęcego (mięso – Luksemburg 21,1%, mleko – Holandia 17,4%), zaś biedniejsze – pochodzenia zbożowego (Rumunia – 38,7%, Bułgaria – 36,6%).

4. Samowystarczalność żywnościowa

W tabeli 2 przedstawiono stopień samowystarczalności Wspólnoty w zakresie głównych produktów rolno-żywnościowych w latach 2001-2012. Znaczący wzrost zużycia zbóż na cele żywnościowe i jednocześnie zmniejszenie w ostatnich latach podaży zbóż na terenie Wspólnoty, zarówno paszowych, jak i konsumpcyjnych (w szczególności pszenicy) [Grochowska i in. 2013], wywołało zmniejszenie samowystarczalności żywnościowej UE w tym zakresie. Wśród przyczyn takiego stanu należy wskazać również rozszerzenie Wspólnoty w 2004 r. o kraje UE 10, w których przed akcesją odnotowywano niedobory w porównaniu z krajami UE 15 (por. [Baer 2002]). Czynniki te wpłynęły hamująco na wzrost nadwyżek zbóż odnotowywanych we Wspólnocie w latach 2001-2003. Produkcja zbóż pokrywa obecnie potrzeby rynku wewnętrznego i Wspólnota stosunkowo niedawno dołączyła do grupy krajów będących eksporterami zbóż na rynku światowym [Grochowska i in. 2013]. Aktualnie największe nadwyżki zbóż występują w krajach będących największymi ich producentami, czyli we Francji (203%), w Niemczech (117%), ale również na Litwie, Węgrzech i na Łotwie, gdzie poziom produkcji przewyższał zużycie krajowe o 70-80% [Eurostat 2013].

Unia Europejska jest jednym z największych światowych importerów surowców i produktów oleistych. Zajmuje drugą po Chinach pozycję w światowym imporcie

nasion oleistych oraz trzecią, po Indiach i Chinach, w imporcie czterech głównych olejów roślinnych. Jednocześnie Wspólnota jest liderem w światowej produkcji rzepaku, a jej udział w produkcji tego surowca kształtuje się na poziomie 30% [Rynek rzepaku... 2013]. W ostatniej dekadzie produkcja rzepaku w UE rosła ze względu na dynamiczny rozwój produkcji biopaliw w Europie. Wzrost arealu uprawy rzepaku miał miejsce w niemal wszystkich krajach produkujących tę roślinę³. Mimo to w analizowanym okresie widoczne jest zmniejszenie samowystarczalności żywnościowej UE w zakresie tego surowca. Wzrost zużycia rzepaku wynika jednocześnie ze zwiększonego jego przeznaczenia na cele spożywcze (rośnie spożycie tłuszczów roślinnych), jak i na cele przemysłowe.

Wspólnota jest również jednym z czołowych producentów słonecznika, zajmując trzecią pozycję w jego światowej produkcji (około 20-procentowy udział), po Ukrainie i Rosji [Rynek rzepaku... 2013]. W odniesieniu do tego surowca widoczny jest wzrost samowystarczalności żywnościowej w analizowanych latach, w szczególności po przyjęciu krajów UE 10. Na obszarze UE 15 w latach 2001-2003 występował bowiem deficyt, a w grupie ówczesnych krajów kandydujących odnotowano nadprodukcję [Baer 2002]. Obecnie na wspólnotowym rynku obserwuje się pełną samowystarczalność w zakresie słonecznika, a w odniesieniu do oleju słonecznikowego omawiany wskaźnik wzrósł z niespełna 50% na początku analizowanego okresu do blisko 85%.

Pojawienie się nadwyżek rynkowych na wspólnotowym rynku, zwłaszcza w ostatnich latach, można zauważyć w odniesieniu do wieprzowiny, wołowiny i cielęciny oraz oliwy z oliwek, co jak wykazano, jest między innymi efektem spadku spożycia tych produktów. Z kolei niedobory w całym analizowanym okresie można odnotować na rynku owoców – poziom samowystarczalności nie przekroczył 80%. Na rynku tym utrzymuje się relatywnie niski popyt w krajach członkowskich [Rynek owoców i warzyw... 2013].

Tabela 2. Samowystarczalność żywnościowa w zakresie wybranych produktów rolno-spożywczych w Unii Europejskiej w latach 2001-2012 (%; wartości średnie)

Wyszczególnienie	2001/2002- -2003/2004	2004/2005- -2006/2007	2007/2008- -2009/2010	2010/2011- -2011/2012
1	2	3	4	5
Produkty roślinne				
Zboża ogółem	112,0	100,5	104,9	103,0
Pszenvca twarda	109,0	95,7	92,9	95,5
Pszenvca miękka	110,0	107,8	110,3	110,5
Jęczmień	116,0	114,7	116,3	102,5
Żyto	130,0	89,8	105,6	95,5

³ W latach 2011-2012 zbiory rzepaku we Wspólnocie były o ponad 70% wyższe niż w latach 2000-2001 [Grochowska i in. 2013].

1	2	3	4	5
Kukurydza	98,0	100,6	92,1	96,0
Owies	142,0	100,5	106,5	99,0
Pozostałe zboża	165,0	106,7	88,9	93,0
Buraki cukrowe	100,0	100,0	99,2	.
Cukier	108,0	102,8	86,6	87,8
Rzepak	100,0	98,7	91,7	88,5
Słonecznik	62,0	90,0	101,8	103,0
Soja	5,0	6,0	5,3	8,4
Olej rzepakowy	100,0	94,0	88,0	84,5
Olej słonecznikowy	49,0	60,0	70,5	81,6
Oliwa z oliwek	130,0	118,0	120,5	131,8
Ziemniaki	101,0	101,6	102,4	.
Warzywa (bez ziemniaków)	100,0	99,3	98,4	.
Owoce	79,0	75,9	76,5	.
Produkty zwierzęce				
Wyszczególnienie	2001-2003	2004-2006	2007-2009	2010-2011
Wołowina i cielęcina	98,0	96,7	96,4	101,5
Wieprzowina	107,0	107,6	107,7	110,1
Baranina i kozina	79,0	78,9	79,3	82,1
Drób	104,0	103,6	100,3	103,6
Jaja	101,0	102,5	109,5	113,1
Mleko	107,0	106,5	107,3	.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych Eurostat i FAO.

Brak istotnych zmian w stopniu samowystarczalności odnotowano w przypadku takich produktów, jak buraki cukrowe i mleko. Wynikało to z rozbudowanej interwencji rynkowej, której głównym elementem są kwoty produkcyjne. Niedobory i nadwyżki na tych rynkach mogą zatem mieć obecnie charakter pozorny. Zmian w tym zakresie można spodziewać się po zniesieniu systemu kwotowania w latach 2015 (rynek mleka) i 2017 (rynek cukru). Pozwala to stwierdzić, że na poziom pokrycia potrzeb żywnościowych ludności wpływ mają również, oprócz warunków przyrodniczych bezpośrednio przekładających się na wolumen produkcji, rozwiązania systemowo-instytucjonalne w sferze politycznej i gospodarczej.

5. Zakończenie

Przeprowadzone analizy wykazały, że Wspólnota jest samowystarczalna w zakresie podstawowych produktów rolno-żywnościowych. Niedobory występują jedynie na rynku cukru, rzepaku, soi (w największym stopniu) oraz baraniny i koziny. Największe zmiany samowystarczalności żywnościowej w Unii Europejskiej dotyczyły tych

produktów, na które w największym stopniu obniżył się lub podwyższył poziom spożycia. Dotyczy to zarówno produktów roślinnych (zboża), jak i zwierzęcych (wołowina i cielęcina, wieprzowina). O sytuacji w zakresie pokrycia potrzeb żywnościowych decyduje często nie wolumen produkcji, lecz poziom dochodów uzyskiwanych przez społeczeństwo, determinujący poziom i strukturę spożycia. Wraz ze wzrostem dochodów ludności dokonują się na ogół zmiany w strukturze spożywanej żywności, polegające na zastępowaniu stosunkowo tanich produktów roślinnych (mąka, kasza, pieczywa, ziemniaków i strączkowych jadalnych) przez droższe produkty zwierzęce (mięso, wędliny, ryby, przetwory mleczne). Zaobserwowane zmiany w strukturze spożycia w Unii Europejskiej, zwłaszcza pod koniec analizowanego okresu, uwidoczniły symptomy wzrostu roli w diecie mieszkańców tańszych produktów roślinnych, co wskazywałoby na pogorszenie się sytuacji ekonomicznej ludności. Fakt ten sygnalizowany jest w raporcie pt. *Popyt na żywność* [2013], w którym podkreśla się, że w ostatniej dekadzie popyt na żywność w krajach Wspólnoty determinowany był takimi czynnikami, jak spowolnienie tempa wzrostu PKB, pogorszenie sytuacji na rynku pracy, niska dynamika dochodów ludności i realne podrożenie żywności. Na zmiany w strukturze spożycia we Wspólnocie niewątpliwie wpłynęło również przystąpienie do UE krajów o niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczym, realizujących tańszy wzorzec konsumpcji w porównaniu z krajami UE 15.

Rozważając wpływ państw przyjętych w analizowanym okresie do UE na jej poziom samowystarczalności żywnościowej, można powiedzieć, że zwłaszcza rozszerzenie w 2004 r. przyczyniło się do wzrostu pokrycia zużycia wewnętrznego w zakresie słonecznika, zwiększając tym samym potencjał eksportowy Wspólnoty. Produkcja tego produktu w krajach UE 10 miała zatem charakter komplementarny względem produkcji w krajach UE 15. Obniżenie nadprodukcji oraz nowe możliwości eksportowe dla producentów UE 15 dotyczyły z kolei rynku zbóż i oliwy z oliwek. O ile jednak w kolejnych latach popyt na rynku zbóż kształtowany był przez wzrost spożycia, o tyle w przypadku oliwy z oliwek zmniejszenie popytu doprowadziło do ponownego przekroczenia krajowego o 30%.

Literatura

- Baer A., 2002, *Wpływ rozszerzenia Unii Europejskiej na samowystarczalność żywnościową na tle poziomu konsumpcji*, Roczniki Naukowe SERiA, tom IV, zeszyt 2, Wydawnictwo Wieś Jutra, Spółka z o.o, Warszawa-Poznań-Bydgoszcz.
- Eurostat, 2014, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/database>.
- FAO, 2013, *Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing the Linkages*, Rome.
- Grochowska R., Łopaciuk W., Rosiak E., Szajner P., 2013, *Światowa produkcja biopaliw w kontekście bezpieczeństwa żywnościowego*, Raport PW nr 70, IERiGŻ, Warszawa.
- Gruda M., Rembisz W., 2013, *Tendencje zmian w światowej, unijnej i polskiej produkcji i konsumpcji żywności do 2030/2050 roku*, Raport PW nr 95, IERiGŻ, Warszawa.

- Gulbicka B., 1998, *Wyżywienie*, [w:] A. Woś (red.), *Encyklopedia agrobiznesu*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Małysz J., 1991, *Bezpieczeństwo żywnościowe: strategiczna potrzeba ludzkości*, PWN, Warszawa.
- Małysz J., 1998, *Bezpieczeństwo żywnościowe*, [w:] A. Woś (red.), *Encyklopedia agrobiznesu*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Popyt na żywność. Stan i perspektywy. Analizy rynkowe*, nr 14/2013, IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Rynek mięsa. Stan i perspektywy. Analizy rynkowe*, nr 45/2013, IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Rynek owoców i warzyw. Stan i perspektywy. Analizy rynkowe*, nr 43/2013, IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Rynek rzepaku. Stan i perspektywy. Analizy rynkowe*, nr 44/2013, IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Sobiecki R., 2007, *Globalizacja a funkcje polskiego rolnictwa*, SGH, Warszawa.
- Woś A., 1998, *Autarkia gospodarcza w rolnictwie*, [w:] A. Woś (red.), *Encyklopedia agrobiznesu*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa.

CHANGES IN THE CONSUMPTION OF AGRI-FOOD PRODUCTS AND FOOD SELF-SUFFICIENCY IN THE EUROPEAN UNION

Summary: The aim of the paper was to analyse the changes of consumption and food self-sufficiency in the EU in the years 2001-2011. The results show that fairly significant changes in self-sufficiency occurred in case of the products with the dynamic changes in the level of consumption, i.e. cereals, beef and veal. The enlargements of the EU had an impact on these changes too. In particular significant changes were observed after the accession of new countries in 2004. In the structure of consumption the role of the cheaper plant products has increased while self-sufficiency in cereals has decreased.

Keywords: food self-sufficiency, consumption of agri-food products.